

ॐ

उचितसमये एव उचितकार्यं कुरु

लघुरूपकम्

रचकः रामुलु गजवाड Rāmulu Gajavāḍa Saṅskṛtam Teacher

पात्रधाराः

कृष्णाचार्यः विद्यालये संस्कृत अध्यापकः

पद्मलोचनः सुरेशस्य सङ्गीत अध्यापकः

सुनीति रमेशस्य माता

नलिनी सुरेशस्य माता

रमेशः छात्रः

सुरेशः छात्रः

महामद् महोदयः छात्रः

नारायणः छात्रः

जानकी छात्रा

लता छात्रा

प्रथमभागः ।

रमेशः सुरेशस्य गृहाग्रे तिष्ठन् वदति ।

रमेशः --- भोः सुरेश ! इदानीम् सायंकाले पञ्चवादनमस्ति । मया सह आगच्छतु । आवां क्रीडाङ्गणे कन्दुकेन खेलावः ।

सुरेशस्य माता नलिनी द्वारं उद्घाटयति ।

नलिनी --- हे रमेश ! इदानीम् सुरेशः गृहे नास्ति । त्वं गृहं गच्छ ।

रमेशः सुरेशस्य गृहस्य पृष्ठं गच्छति । गवाक्षेण सुरेशं पश्यति । सुरेशः अध्यापकेन सह वीणाभ्यासं करोति ।

सुरेशः --- भोः रमेश गच्छतु । इदानीम् अहं वीणाभ्यासं करोमि । श्वः विद्यालये कक्ष्यायां मेलिष्यावः ।

सुरेशस्य माता नलिनी रमेशं पश्यति ।

नलिनी --- हे रमेश मम गृहं मा आगच्छ । भवान् विद्याभ्यासं कदापि करोति वा । भवान् सर्वदा क्रीडाविषये एव चिन्तयति । अहं भवतः मातरं भवतः विषये कथयिष्यामि ।

द्वितीयभागः

विद्यालये संस्कृतकक्षायां अध्यापकः कृष्णाचार्यः --- सुप्रभातम् । अद्य कक्षायां
के के उपस्थिताः ?

छात्राः --- अहं रमेशः उपस्थितोऽस्मि । अहं सुरेशः उपस्थितोऽस्मि । अहं
गोविन्दः उपस्थितोऽस्मि । अहं नारायाणः उपस्थितोऽस्मि । अहं महमद्
महोदयः उपस्थितोऽस्मि । अहं जानकी उपस्थिताऽस्मि । अहं लता
उपस्थिताऽस्मि ।

कृष्णाचार्यः अध्यापकः --- सम्यक् । आरम्भे अहं " ॐ सहनावतु " इति
श्लोकं पठामि । भवन्तः सर्वे अनुपठन्तु

ॐ सह नावतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहै ।
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

सहनावतु (स ह नौ अवतु) May He protect us both, Teacher and the taught;
सहनौ भुनक्तु May He nourish us both. ; सहवीर्यं करवावहै May we both be vigorous do work
with strength.; तेजस्विनावधीतमस्तु May our study bright with intelligence.; माविद्विषावहै May
there be no misunderstanding and hatred between us.

अध्यापकः --- साधु साधु । अतीव सन्तुष्टोस्मि । आङ्ग्लभाषायां अनुवादं
कुर्मः । अद्य वयम् आदिकविवाल्मीकेः रचित रामायणस्य विषये चर्चा कुर्मः ।
तदनन्तरं कालिदास्य विषये चर्चा कुर्मः । अहं एकं श्लोकं पठामि । मया सह सर्वे
अनुपठन्तु ।

कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।

आरुह्य कविता शाखां वन्दे वाल्मिकिकोकिलम् ॥

कूजन्तं singing. राम राम इति Thus: Rāma Rāma. मधुरं melodious. मधुराक्षरं sweet words.
आरुह्य having climbed. कविता शाखां branch of the poetry वन्दे I salute. वाल्मिकि कोकिलम्
Vālmiki the nightingale.

I salute Sage Vālmiki the nightingale of poets, the who having
climbed the the branch of poetry melodiously sings, sweet words
Rāma Rāma.

इदानीं वयं कालिदासस्य रचयित रघुवंशमिति काव्ये प्रथमश्लोकं पठामः ।

वागर्थविव सम्पृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये ।

जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ ॥

I salute the divine mother *Pārvatī* and supreme lord *Parameśvara*
who are together like words and their meaning, parents of the
world for knowledge of words (speech) and their meaning.

वाक् = words, speech, अर्थ = meaning, इव = like, as, सम्पृक्तौ = together, प्रतिपत्तये (4th decl.) = for knowledge, वागर्थ = words and their meaning, जगतः = of the world, पितरौ = parents (mother & father), वन्दे = I salute, पार्वती- परमेश्वरौ , पार्वती = Pārvatī, supreme goddess (शक्ति śakti), परमेश्वर = supreme Lord (शिव).

अध्यापकः --- ह्यस्तन परीक्षायां रमेशः प्रथमस्थानं प्राप्तवान् । प्रतिपरीक्षायां भवान् प्रथमस्थाने एव भवति । रमेश ! अतीव प्रसन्नोस्मि । अभिनन्दनानि ।

तृतीयभागः

सुरेशः --- मातः ! रमेशः कक्ष्यायाः परीक्षायां प्रथमस्थानं प्राप्तवान् ।

सुरेशस्य माता नलिनी --- रमेशः कदापि न पठति, सदा कन्दुकेन खेलितुं एव चिन्तयति । किमर्थं परीक्षायां प्रथमस्थानं प्राप्तवान् ।

सुरेशः -- मातः ! तत् सत्यं नास्ति । अहं रमेशं तस्य मात्रा सहितं भोजनार्थं निमन्त्रितवान् । अद्य सायंकाले तौ अस्माकं गृहं आगमिष्यतः ।

चतुर्थः भागः

रात्रौ सुरेशस्य गृहे सुरेशः --- रमेश ! नमस्कारः । भवान् कथं अस्ति ?

मातः ! भवती कथं अस्ति ।

नलिनी --- सुनीति ! नमस्कारः । भवती कथं अस्ति ?

सुनीति --- अहं कुशलिनी अस्मि । भवती कुशलिनी वा ?

रमेशः --- अद्य कन्दुकखेलनं अतीव आह्लादकरम् (delightful to the heart) आसीत् ।

सुरेशः --- अद्य सायंकाले कन्दुकक्रीडा सम्यक् आसीत् ।

नलिनी --- सुनीति महोदये ! रमेशः कदापि पाठान् न पठति । सः प्रतिदिने किं करोति?

सुनीति --- रमेश ! भवतः दिनचर्या सुरेशस्य मातरं विस्तारेण कथयतु ।

रमेशः --- प्रातः पञ्चवादने शयनात् उत्तिष्ठामि । सार्धं पञ्चवादनपर्यन्तं शौचगृहे मुखक्षालनं दन्तक्षालनं इत्यादीनि कार्याणि करोमि । तदनन्तरं सार्धं पञ्चवादनतः षट्वादनपर्यन्तं योगासनाभ्यासं करोमि । षट्वादने स्नानं करोमि । तदनन्तरं ध्यानं करोमि च वेदपठनाभ्यासं पाठशालायां पठितपाठान् पठामि । अष्टवादने भोजनं करोमि । सार्धं अष्टवादने विद्यालयं गच्छामि । सायंकाले पञ्च वादनतः षट्वादनपर्यन्तं क्रीडाङ्गणे कन्दुकेन खेलामि । षट्वादने भोजनं स्वीकरोमि । अष्टवादनतः नववादनपर्यन्तं मुरलीवादनाभ्यासं करोमि । नववादने विद्यालयस्य गृहकार्यं करोमि । पुस्तकानि पठामि । तदनन्तरं निद्रां करोमि ।

उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।

न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ १

उद्यमः साहसं धैर्यं बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः ।
षडेते यत्र वर्तन्ते तत्र दैवं सहायकृत् ॥ २

सुरेशः प्रतिदिनं सर्वाणि कार्याणि उद्यमेन अपि उचितसमये करोति । ततः सः प्रति
परीक्षायां प्रथमस्थानं प्राप्नोति । ॥

समाप्तम् ।